

54

Шляхом аріїв*

Володимир СУПРУНЕНКО

Навіщо індусові чуб-«оселедець»?

...У ту саму річку не можна вступити двічі. Це не стосується священного Гангу, в якому можна справляти обмивання, що змиває всі гріхи й дарує благодать тілу й душі, нескінченно. Тим паче, якщо це відбувається на набережній Варанасі, одного з найдавніших міст світу. Стверджують, що його створили боги, які потім переселилися в Гімалаї. Для індусів Каші (так місто називалося в давнину, в перекладі – «місто світла») – своєрідний центр Всесвіту, шлях до світла, просвітління. Всі дороги в Індії ведуть до Варанасі. У самому ж Варанасі всі дороги ведуть до Гангу. В кожного народу своя головна «божа дорога» – так у давнину називали річки. Для індійців Ганг, як для українців Дніпро-Славутич, – річка, дарована небесами, річка слави, річка-мати. Пробираючись давніми вузькими вуличками міста (подекуди, витягнувши руки, торкаєшся до-

лонями стін протилежних будинків), я, як пароль, раз у раз вигукував: «Ганг!», і мені відразу вказували напрямом. Так я дістався набережної. Широкими сходишками в юрбі прочан, туристів, жebraків спустився до річки. Місто розташоване на західному березі Гангу. До речі, на трьох пагорбах, які уособлюють три вістря тризубця Шиви. Однак усе місто побудоване на західному березі Гангу. Східний берег пустельний і сумовитий. Його вважають начебто потойбічним світом, куди Шива переправляє душі померлих. Річ у тім, що, за індійською міфологією, Варанасі звільняє людську душу від пут тіла; той, кому пощастило вмерти у Варанасі, досягає негайного звільнення від циклу народжень і смертей.

Потойбічне небуття (чи все-таки буття?) десь там, за чи то туманним, чи то курним горизонтом, у якому розчиняються мутні води Гангу. А поруч на набережній кипіло життя. І пов'язане воно була насамперед з річкою. Хто відходив після купання, хто занурював телеса в його мутні води (по кілька разів пірнаючи в них з головою), хто ще тільки готувався до цієї відповідальної процедури. Молитва – це само собою. Однак насамперед треба було привести до ладу голову. Те, що всередині неї, і те, що на ній росте. Роботи циркульникам не бракувало. Моя похідна щетина відразу привернула їхню увагу, однак я стійко відмовлявся від послуг голярів, лише

спостерігаючи за тим, як перед ними схилили голови старі й малі.

Тіло перед ритуальним обмиванням має бути ретельно поголене. Найзавзятіші ревнителі звичаю голять усе, аж до брів і вій. Однак багато чоловіків, оббривши наголо маківку, все-таки залишали на ній пучок волосся. Я придивився до одного худорлявого вилицюватого індуса, який після гоління сидів на сходиці й дивився на річку, і раптом побачив... кошового Івана Сірка. В іншому мускулистому повнотілому прочанинові із задирливим чубчиком, що стирчав на голові, вгадувався... козак із «почту» Тараса Бульби. Під

час подорожі, дивлячись на індійців, які в мальовничих позах вільно розташувалися обабіч доріг, я мимоволі згадував своїх предків-запорожців, вони так само полюбили проводити час на берегах Дніпра. Де став січо-

вик, там і стан його, де зупинився індус, там і присів, а де присів, там і приліг та навіть вельми комфортно влаштувався разом зі своїм дорожнім скарбом. Це може бути де завгодно: на вокзалі, базарній площі, біля храму або каплички, поруч із закусконою, магазинчиком, навіть просто на узбіччі дороги. Схожість нерідко доповнював і пук волосся на голеній голові. Я не міг не поцікавитися його назвою: в індійців (звісно, на гінді) – це «чутія», у непальців – «тупі». Саме за цю характерну зачіску українців називають «хохлами», як же тоді прозивати жителів Індостану, котрі прикрашають голови чубчиками. В індійців вони, щоправда, порівняно з козацькими оселедцями, які можна було закручувати за вухо, короткі й рідкуваті. Та цілком можливо, що в давніх аріїв чуприни були трохи довші. Адже саме вони могли бути родоначальниками цієї зачіски, яку згодом перейняли багато кочових народів. Як відомо, каста з'явилася в Індії після приходу туди

аріїв. Брахмани (жерці), кшатрії (воїни), вайш'ї (торговці, ремісники) та шудри (селяни) різнилися не лише за родом занять, способом життя, а й за виглядом. Кшатрії-воїни голили голову, залишаючи невеликий пучок волосся на потилиці. Можливо, тому їх називали шикханді – чубатими (від слова «шикханда» – чуб). «Шикха» в центрі голови вважалася символом вищості й чистоти. Вона позначала «двічі народжених» (для воїна, який часто дивився смерті у вічі, дуже важливою була саме ця її символіка).

«Чубатий іде, лихо за собою веде» – так нерідко висловлювалися про козаків вороги. Тож чуб, що розвівається

Я придивився до одного худорлявого вилицюватого індуса, який після гоління сидів на сходинці й дивився на річку, і раптом побачив... кошового Івана Сірка. В іншому мускулистому повнотілому прочанинові із задириливим чубчиком, що стирчав на голові, вгадувався... козак із «пошту» Тараса Бульби.

ся на вітрі, часто лякав супротивника більше, ніж гостра шабля. У Бенгалії я бачив пам'ятники індійським вождям і воїнам-героям. Багато хто з них були на диво схожі на українських козацьких проводирів. «Чубаті» арії колись прийшли до берегів Гангу зі степової півночі. Вони не лише «привели» із собою лихо, не лише були завойовниками. Чимало арійських традицій і звичаїв стали частиною світових культур, а деякі звичаї і досі живуть на берегах Гангу й Дніпра.

55

Індійська «гамча» та українська «плахта»

...По одязині (особливо в сільській місцевості) важко, а часто й неможливо визначити рід занять індійця, його статок і стан гаманця. Шмат тканини навколо стану, такий само шмат, тільки дещо менший навколо голови, мотузка через плече, на якій теліпається мобільник, – на всіх незалежно від віку, стану, каста однакове вбрання. У шкурі індійця, звички якого намагаюся перейняти, мені навряд чи вдасться побувати, а з одягом дещо простіше. Спекотний клімат дає змогу задовольнятися малим (отак у всьому б!). Кросовки, шорти й прямокутний шмат легкої тканини, який в Індії (щоб було зрозуміло для європейців) називають «індійським рушником», а по-тутешньому на гінді – «гамчою». Ледь я заявив про бажання придбати її, як відразу одержав у подарунок. Якщо намотування тка-

нини на голову (не кажу вже про оперізування) мені давалося легко, то над обгортанням стану довелося помучитися. Коли перехожий, до якого я звернувся по допомогу, почав навчати мене «мистецтва» перетворення шматка тканини на спідницю, я раптом згадав спочатку про козацький широкий пояс, а потім і про «обпинку» – шмат тканини, яким в українських селах обпиналися замість спідниці, і про жіночі запаски й плаhti. І тут майнула думка, що не лише в тропіках, а й в українських полуденних степах «гамча» в гардеробі мандрівника буде не зайвою. Гадаю, без шматка тканини, що прикриває тіло від спеки й пилу, не обходилися й мандрівники-арії.

Як я був «бабою»

Кожна країна та її культура мають немовби дві сторони. Одна – фасадна рекламна, розкручена туристичними фірмами, друга – звичайне повсякденне життя народу. Протягом тижня, поки я рухався від Делі до непальського кордону, не зустрів жодного одноплеменника. Європа воліє бачити рекламну Індію з її богами й храмами, слонами й лотосами плюс, звісно ж, європейський комфорт. А навколо мене звуки, барви, запахи індійських буднів. У їхньому різнобарві багато цікаво-

го для слов'янина-українця. В ашрамах мені нерідко доводилося зустрічатися зі старими, яких називали «бабами». Доводилося й мені бути «бабою» – так до мене зверталися, коли я розташовувався на відпочинок біля святих місць (під кронами священних баньянів, наприклад). Слово «баба» в перекладі з гінді – батько. Це форма шанобливого звертання до людей похилого віку, збірне найменування саду, гуру, лідерів, людей духовного шляху (дуже спо-

діваюся, що такою була й моя мандрівка). Слово «баба» відоме і росіянам, і українцям. Так повсюдно йменували (та й сьогодні це слівце – подеколи зі зневажливим відтінком

Мандри. Індоевропейський філософський репортаж

– гуляє слов'янськими просторами) осіб жіночої статі. Однак у полуденних степах України (у місцях проживання аріїв) у народі «бабами» називали кам'яних ідолів, які стояли на вершинах курганів. Припускають, що їх залишили після себе кочівники. Можливо, ще за часів праарійської давності. Нерідко, до речі, і в Індії, і в Непалі поблизу святилищ, біля

давніх монастирів і ашрамів я бачив статуї, що зображують антропоморфних істот, статі яких важко визначити. Баба це чи воїн – не розбереш. А може, божок якийсь чи навіть дивовижний звір. В індійських скульпторів (як давніх, так і сучасних) фантазії вистачає...

Без мови

Я опановую гінді в міру заглиблення в індійське життя. До речі, найкращий спосіб вивчення чужої мови. «Намасте!» – слівце-ключик до всіх ситуацій, це – і здрастуй, і до побачення, і вибачте. Так само й «дандьявад» – спасибі.

На третій день довелося заночувати у винній лавці при дорозі. Разом із продавцем – молодим спритним індійцем – ми розмістилися на високому талчані. У стінній ніші під стелею жевріла свічка (в Індії ввечері іноді вимикають електрику). Я відпочивав поряд із велосипедом, обіпертим на столи ящиків із пляшечками, наповненими різнокольоровою й різноградусною алкогольною рідиною, індієць жваво торгував ними через загратоване віконце. Зрештою, він залучив до цього й мене. «Ек!» – показував один палець продавць, і я подавав йому одну пляшечку, два підняті над головою пальці й коротке «до» означали, що я маю витягти з ящика дві пляшеч-

ки, три пальці й «тин» – відповідно три й так далі. Втім, більш як чотири («чар») – п'ять («панч») пляшечок ніхто не брав. Так години за дві я опанував лічбу. Щоправда, тільки до п'яти. Однак, якщо нічого іншого не залишається, то вже цим разом з «намасте» й «дандьявад» можна жонглювати нескінченно. Легко запам'ятовуються слова, які співзвучні рідним мовним логемам, а часто означають ті само поняття. В одній шриланкійській сім'ї я раптом почув часто повторювані дітьми знайомі слова. Відразу глава сімейства мене «просвітив», що «амма» означає мама, а «тата» – батько. Та дивуватися тут нема чого – більшість мов, якими говорять народи Індостану, з однієї індоевропейської сім'ї, до якої належить і українська. Повернувшись додому, я дізнався, що в українській мові понад 4 тисячі слів тожожні (або дуже схожі) санскритським іменникам, дієсловом, прислівникам, займенникам. Цілком можливо, що на

теренах причорноморської України тисячі років тому звучала мова, схожа із санскритом...

В одній шриланкійській сім'ї я раптом почув часто повторювані дітьми знайомі слова. Відразу глава сімейства мене «просвітив», що «амма» означає мама, а «тата» – батько. Та дивуватися тут нема чого – більшість мов, якими говорять народи Індостану, з однієї індоевропейської сім'ї, до якої належить і українська.

«Ласун» – часникові ласощі

Перед від'їздом порад наслухався більш ніж досить, найголовніша: в жодному разі не пий сирої води. Однак першого ж дня саме її я й почав споживати. Обізвався грибом, чи то пак індійцем, лизь у кіш. На кожному кроці в Індії стоять насоси. Качнув разів зо два й полилася підземна водичка. Для будь-яких насущних потреб. Зокрема й питної. До речі, підгледів, як її п'ють індійці. Якщо є сумніви щодо чистоти посуду, то п'ють із долоні. Або, закинувши голову, ллють прямо

в горло. Рятуюся від спраги лимонами. Точніше, шкірками від них. В Індії зазвичай з лимонів вичавлюють сік і п'ють лимонну водичку. А шкірки начебто зайві, торговці охоче їх позбавляються. Набиваю ними кишені, й жую їх дорогою, час від часу спльовуючи м'якоть. Намагаюся їсти якнайбільше часнику. Тим паче що назва його на гінді – «ласун» – легко лягла в пам'ять. Так в Україні називають перебірливого їдця, ласуна. Про смаки в кліматичному й кулінар-

ному азійському свавілі сперечатися марно. Я насолоджуюся м'ятним льодяником (цукерковий запас у мене завжди із собою), з таким само задоволенням гризу натертий часником сухар, запиваючи його солодким чаєм. Часник для мене – ранкові ласощі. Водночас своєрідний шлунковий оберіг. До речі, за українським повір'ям, часник – найкращий захист від підступів нечисті. Дуже сподіваюся, що не лише нашої, слов'янської, а й азійської.

Борщ на океанському березі

До чужого монастиря зі своїм уставом, як відомо, сунутися нема чого. Однак, опинившись (з певною метою або волею долі) під невідомим дахом, ми все одно мимоволі шукаємо схожості зі звичним і знайомим. Я придивлявся в Індії до деталей побуту й відкладав у пам'яті те, із чим зріднився (напевно, вже до кінця днів своїх) на дніпровських берегах. Навіть випадкова схожість дарувала радість відкриття. Насамперед це стосувалося їжі. З рисом, відомим в Укра-

їні як «сарацинське пшоно», українські господині не дуже дружать, а от те, із чим його їдять... До рису в цій частині Азії заведено додавати всілякі дуже наперчені підливи, овочеві асорті. На заході Індії в Бенгалії біля селища Конарка, де розташований знаменитий храм Сонця, змивши втому й дорожній пил в океані, я попрямував до рибальського села. День тільки починався. Пахло вологим піском, мокрими сітями, сіллю й рибою. А ще смачними димками. Вони й

при-вели мене до величезних казанів, у яких щось булькало. В одному обов'язково варився традиційний рис. В іншому... За згодою рибачок мені дали покусувати його вміст... Я приюхався до чашки, в яку налили-наспали щось схоже на наше рагу, і раптом відчув рідний борщовий запах. Обережно (перець усе-таки!) ковтнув червонувату рідину, роздивився овочевий гамуз, у якому вгадувалися картопля, морква, помідори, цибуля – точно, наш український борщ. Хіба що капуста бракує. З величезною насолодою я випив уміст чашки, слідом за борщовою рідиною витрусив (ложку мені не дали, свою діставати було ліньки) до рота й овочі. Як я зрозумів, мене почастивали підливою до рису. Але це й український звичай – додавати в борщ кашу або, навпаки, підливати борщ до каші. «Борщ без каші – вдівець, а каша без борщу – вдова», – понині кажуть в українських селах. До речі, і до перцю в борщі українець звичний. «Сип, жінко, перець! – вигукує український любитель гострих страв. – Нехай нам хоч раз у житті гірко буде».

Моя подорож закінчилася на Шри-Ланці. Два останні дні я провів на сонячному кокосовому березі в будинку привітного шриланкійця Яна. На подяку за гостинність я не полінувався й, збігавши на місцевий базарчик, приготував український борщ. Уся сім'я була в захва-

ті від страви, яку відразу на березі океану й було знищено. Усякими заморськими делікатесами під час подорожі я не захоплювався – харчувався переважно тим, що підтримувало сили й хоча б віддалено нагадувало рідні страви. Шлунок (а з ним і душа!) із задоволенням прийняли самосу. Це смажені в олії трикутні пиріжки з картоплею, цибулею, яйцем, капустою. Коли я побачив, як їх ліплять, то відразу згадав вареники. Майже те саме, тільки форма інша й, звісно, спосіб доведення до готовності. До речі, повернувшись додому, я спробував вареники не варити, а смажити. Вийшли вони вельми їстівними. Я не знаю, якими стравами зустріли племена на берегах Інду й Гангу аріїв, невідомо, чим пригощали прибульці місцевих жителів. Однак упевнений, що народи цього азійського закутка формувалися, запозичуючи чужу кулінарну культуру, пристосовуючи її до своїх клімату, продуктів та звичаїв.

...Мій майже місячний індійський маршрут завершився біля океану. Він одразу прийняв мене, розчинивши в білій прибіній піні втому й накопичений на спекотних роздоріжжях мандрівний сум. Я знову й знову опинявся у воді. Тут її було багато. Дуже багато. Цілий океан. А ще було багато неба, сонця, вітру, піску. Тут їхня стихія. Дика, вільна, не підвладна ні людям, ні богам. Увесь берег був устелений сітями й заставлений рибальськими човнами. Я подумав, що серед вузьких, розмальованих драконами корабликів носом до океану стоїть і мій човен. Варто лиш трохи підштовхнути його, як хвиля підхопить і піднесе на гребінь легке суденце. І понесеться воно до далекого-далекого туманного горизонту. Й не буде кінця в цієї сонячної дороги. Адже океан не тільки Індійський, він ще й Світовий. На його просторах перетинаються шляхи багатьох народів. У тому числі й індоєвропейських. А як кажуть українці: «До свого роду хоч через воду»...

Всі дороги в Індії ведуть до Варанасі. У самому ж Варанасі всі дороги ведуть до Гангу. В кожного народу своя головна «божа дорога» – так у давнину називали річки. Для індійців Ганг, як для українців Дніпро-Славутич, – річка, дарована небесами, річка слави, річка-мати.

